Ministerie van Landbouw, Visserij,
Voedselzekerheid en Natuur

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Prinses Irenestraat 6
2595 BD DEN HAAG

Directie Strategie, Kennis en Innovatie

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001858272854000

T 070 379 8911 (algemeen)
F 070 378 6100 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/lvvn

Ons kenmerk
SKI / 109032499

Bijlage(n)
1

Datum 27 november 2026
Betreft Kabinetsreactie op het SER-advies ‘Samenwerken aan een duurzaam en toekomstbestendig agrosysteem’

Geachte Voorzitter,

Op 7 juli jl. heb ik uit handen van Kim Putters, de voorzitter van de SER, en Anna Gerbrandy, de voorzitter van de Adviescommissie Toekomst Landbouw van de SER, het advies ‘Samenwerken aan een duurzaam en toekomstbestendig agrosysteem’ in ontvangst mogen nemen. Op dezelfde dag is het advies ook met uw Kamer gedeeld. De titel van het advies maakt direct duidelijk dat het onderwerp van het advies de kern raakt van de opgave waar de landbouw in Nederland voor staat en waar dit kabinet met urgentie mee aan de slag is gegaan. Het kabinet is de SER daarom dankbaar dat zij zo snel na het aantreden van het kabinet met dit inhoudelijk brede en breed gedragen advies naar buiten is gekomen.

Dit brede en breed gedragen karakter van het advies is des te meer van waarde gezien de stappen die nodig zijn om de landbouw in ons land toekomstbestendig te houden, op een manier die in balans is met de leefomgeving en met andere maatschappelijke uitdagingen waar we voor staan: van natuurbescherming en vergunningverlening die daarvan afhankelijk is, tot woningbouw en de energietransitie. Keuzes zijn nodig om stand te houden in geopolitiek roerige tijden, waarin bovendien de gevolgen van klimaatverandering zich steeds nadrukkelijker doen voelen. Het borgen van voedselproductie vraagt daarom nu, meer dan lang het geval was, volop onze aandacht. Het kabinet wil agrarische ondernemers ondersteunen op weg naar de toekomst die zij met hun bedrijf willen inslaan, wetend dat boeren veel onzekerheid ervaren. Het SER-advies helpt het kabinet en naar mijn overtuiging ook de sector om goed onderbouwde keuzes te maken; keuzes die aansluiten bij de kracht van het Nederlandse agrofoodcomplex, waarin ondernemerschap en innovatievermogen sterk ontwikkeld zijn.

De Nationale ombudsman vroeg onlangs in het rapport *Een boer met kiespijn lacht niet* aandacht voor de impact van overheidsbeleid op het leven van boeren en wat dit doet met het vertrouwen in de overheid. De conclusies en aanbevelingen van de ombudsman

sluiten op onderdelen aan op het advies van de SER; mijn reactie op het rapport van de Nationale ombudsman hebt u 20 november jl.[1] ontvangen.

De verantwoordelijkheid om beleid te ontwerpen en uit te voeren dat in brede zin perspectief biedt voor de landbouw, de leefomgeving, de samenleving wordt door dit kabinet sterk gevoeld. Het advies 'Samenwerken aan een duurzaam en toekomstbestendig agrosysteem' ervaart het kabinet daarbij als een welkome steun in de rug. Het advies sluit goed aan op het maatregelenpakket van de taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof (LNS)[2]. De inzet van het kabinet zoals verwoord in de aanpak voor LNS is er immers mede op gericht de duidelijkheid, richting en steun te bieden die de SER nodig vindt. Het kabinet doet dit door heldere doelen te stellen voor gebieden, sectoren en uiteindelijk bedrijven. En ook door een stevig pakket aan ondersteunende middelen en instrumenten beschikbaar te stellen waarmee boeren en andere stakeholders de stappen kunnen zetten die voor hun toekomst noodzakelijk zijn.

Tegelijkertijd is de kern van dit advies niet om het stikstofprobleem op te lossen, maar om te kijken hoe de landbouw in Nederland over de volle breedte duurzaam en daarmee toekomstbestendig kan worden. Een duurzame landbouw houdt de bodem vruchtbaar, het water schoon, en biedt ruimte voor biodiversiteit en stelt boeren in staat hiermee hun boterham te verdienen. Het SER-advies kijkt vanuit dit brede, lange termijn perspectief naar ons platteland. Daarmee is het een waardevolle aanvulling op het pakket dat het kabinet eind juni heeft gepresenteerd.

De aanbevelingen die de SER in het rapport doet, bieden een gezamenlijke basis om verder te werken aan een toekomstbestendig agrosysteem. En dat is precies wat we nodig hebben. Vertrouwen tussen sector, overheid, ketenpartijen en maatschappelijke partijen is cruciaal om de grote opgaven waar de landbouw en het landelijk gebied voor staan gezamenlijk aan te pakken. Bovenal gaat het om het ondernemen van gezamenlijke actie en het samen boeken van vooruitgang. Deze hoofdboodschap uit het advies onderschrijft het kabinet. De SER beveelt aan niet zozeer een alomvattende toekomstvisie voor de Nederlandse landbouw op te stellen, maar om met landelijke regelingen en gebiedsgericht beleid maatwerk te bieden voor ondersteuning van verschillende ontwikkelpaden die agrarische ondernemers kunnen inslaan. Dit is de aanpak die het kabinet aanspreekt en waarmee de Taskforce LNS daadwerkelijk aan de slag is gegaan.

De SER constateert dat vertrouwen, toekomstperspectief en daadkracht in het agrosysteem moeten worden versterkt. Vertrouwen om binnen duidelijke publieke kaders te kunnen ondernemen, toekomstperspectief voor bedrijfsvoering waarbij duurzaamheid loont en daadkracht om te innoveren, te werken en te leren. Het kabinet investeert hierin ook letterlijk door voor de inzet op landbouw, natuur en stikstof (cumulatief tot en met 2035) €20 miljard en structureel €435 miljoen te reserveren. Daarnaast benadrukt de SER dat ook een betere verankering van de samenwerking in het agrosysteem nodig is, via robuuste governance. "Stabiel beleid en betere en daadkrachtige uitvoering is nodig", schrijft de SER. Daar is het kabinet het mee eens. Het SER-advies bevat daartoe de oproep om te komen tot een nieuwe publiek-private

[1] Tweede Kamer, 2026D59807
[2] Tweede Kamer, 2026D55201

organisatie. Daarmee levert de SER een belangrijke bijdrage aan de gezamenlijke zoektocht naar het versterken van de uitvoeringskracht, voorwaarde om gewenste veranderingen mogelijk te maken.

De drieslag vertrouwen, toekomstperspectief en daadkracht leest het kabinet – hoewel niet letterlijk - ook terug in de publicatie *Toekomstbeelden voor de landbouw. Een optimistisch perspectief voor volgende generaties* die het College van Rijksadviseurs (CRa) eind augustus heeft gepubliceerd. Door ons een voorstelling te maken van de toekomst van 2050 of 2080, en ook door te laten zien dat grote transformaties voor de Nederlandse landbouw van alle tijden zijn, is de boodschap van het CRa dat iedere generatie ook weer nieuwe, eigen wegen naar de toekomst baant. Dat sluit aan bij de optimistische boodschap van de SER dat er veel innovatief vermogen en energie in en rond de sector is om aan de slag te gaan, en om goede initiatieven van duurzaam ondernemerschap te versnellen en op te schalen. Het SER-advies biedt hiervoor een gedeelde visie, concrete acties en duidelijke randvoorwaarden. Daarbij constateert de SER, evenals het CRa, dat opgaven per gebied verschillen en dat niet in elk gebied dezelfde kansen liggen voor ondernemerschap en investeringen. Er is daarom publieke gebiedsgerichte regie nodig met duidelijke doelen en randvoorwaarden van het Rijk per gebied. Het rijk neemt die regie, zoals hieronder toegelicht.

In deze kabinetsreactie volgt het kabinet de opbouw van het advies: (1) Werk aan het versterken van vertrouwen, (2) Verduurzaming moet lonen voor toekomstperspectief, (3) Zet in op daadkracht voor innoveren, leren en een vitaal platteland en (4) Werk samen aan een duurzame toekomst. De SER doet voor elk onderdeel hoofdaanbevelingen en tientallen concrete aanbevelingen op maatregelniveau. In deze kabinetsreactie worden de belangrijkste aanbevelingen uitgelicht en besproken.

1. <u>Werk aan het versterken van vertrouwen</u>

Het advies benadrukt terecht dat er zicht nodig is op het halen van de verschillende natuurdoelen, zodat de natuur herstelt en de juridische onzekerheid afneemt. Het advies benadrukt daarbij dat iedereen nodig is om tot resultaat te komen: de SER roept overheden, boeren, tuinders, ketenpartijen en maatschappelijke organisaties op tot samenwerking om de doelen op het gebied van klimaat, stikstof, bodem, water en biodiversiteit te behalen. Het kabinet wil bouwen aan vertrouwen door vertrouwen te schenken en door samenwerking waar mogelijk te ondersteunen.

Onderdeel hiervan is de keuze van het kabinet om met volle overtuiging in te zetten op doelsturing om de milieu-, natuur- en klimaatdoelen te halen. Het belang hiervan wordt ook door SER onderstreept. De SER roept het rijk op om “als Rijk zo snel mogelijk duidelijkheid [te geven] over wat de bedrijfsspecifieke normen zijn via een routekaart per duurzaamheidsdoel”. Het kabinet geeft hieraan invulling door de ontwikkeling van de integrale KPI-Kernset, meet- en berekenmethodieken, een data-ecosysteem agro en een kader voor uitvoering, toezicht en handhaving. Deze ontwikkeling wordt vormgegeven met een ingroeipad, met als eerste stap het informeren van de agrarisch ondernemer over de duurzaamheidsprestaties. Daarna volgt het stimuleren door het belonen van goede prestaties. Tenslotte zal vanaf 2035 een afrekenbaar systeem van doelsturing ingevoerd moeten zijn. Een ondersteuningspakket vanuit het Rijk is hierbij essentieel, onder meer in de vorm van financiële middelen voor managementmaatregelen,

stalinnovaties en systeemontwikkeling als ook kennis- en informatiebijeenkomsten om hier gezamenlijk met de betrokken partijen vorm en uitvoering aan te geven.

We herkennen de aanbeveling van de SER om te kijken naar een Publiek Private Organisatie (PPO) voor dataverzameling en data infrastructuur. Tegelijkertijd loopt dat vooruit op de besluitvorming rond het PPO. Dit licht ik verder in deze brief toe. Hierbij is het benoemde belang van samenwerken met de sector om vertrouwen te behouden en verder op te bouwen een kernpunt.

De SER merkt op dat met doelsturing alleen de nationale en Europese doelen niet zullen worden gehaald. Er zal – met een combinatie van landelijke regelingen en gebiedsgericht beleid – moeten worden ingezet op innoveren, omschakelen, extensiveren, verplaatsen en stoppen (trappetje van Remkes). Het kabinet onderschrijft dit. Op 3 november 2026 heb ik in de brief 'Ondersteuning aan de agrarische sector voor haalbare doelstellingen'[1] beschreven hoe – met welke ondersteuning op de verschillende treden van het trappetje – het kabinet en andere overheden de komende jaren naast de ondernemers gaan staan. Dit uit het besef dat we voor een opgave van historische omvang staan en samen de verantwoordelijkheid dragen om die te laten slagen.

Om aan bovenstaande invulling te geven wil het kabinet aanhaken op een aantal elementen uit het SER-advies, zoals de oproep om structuurbeleid te baseren op een heldere visie en integrale ruimtelijke regels die zijn gekoppeld aan het vergunningenbeleid. Denk bijvoorbeeld aan het behoud van blijvend grasland in sommige gebieden, locaties voor intensieve teelten, zonering van agrarische functies en verplaatsingslocaties. Voor een scherpere analyse op kansen voor een duurzame ontwikkeling van de landbouw benut het kabinet de noties van SER over ontwikkelpaden (bijlage 3) en richtingen (bijlage 5) evenals het genoemde recente CRa-advies en het Rli-advies *Grond voor verbetering.*

Voor het versterken van vertrouwen beveelt de SER aan om publieke regie in het landelijk gebied te nemen. Dat is wat het kabinet beoogt met de aanpak voor Landbouw, Natuur en Stikstof. Publieke regie vult het kabinet in door als vier overheden op drie niveaus te sturen. Op het nationale niveau zetten we in op programmatische sturing op het halen van gebiedsdoelen en op prioritering in gebieden voor wat betreft de inzet van gezamenlijke capaciteit en middelen om de uitvoering te bevorderen. Op regionale niveau en gebiedsniveau spreken we via gebiedsarrangementen af hoe we samenwerken, wat het plan is voor een gebied en hoe daarvoor middelen worden verstrekt. De zoneringsaanpak rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden is een integrale aanpak gericht op systeemherstel door middel van duidelijke doelen en randvoorwaarden. Juist door bij natuurgebieden maatregelen te treffen, krijgen we weer ruimte in dit land om te ondernemen. De provincies zullen in de meeste situaties moeten optreden als gebiedsregisseur. Voor ondernemers die geraakt worden door de gevolgen van de zoneringsaanpak wordt een ondersteunend pakket ontwikkeld zodat ieder bedrijf de keuze houdt uit meerdere ontwikkelpaden. Zij worden ook geholpen door zaakbegeleiders die bij de ondernemer aan tafel komen om het gesprek te voeren over de toekomst van het bedrijf.

Overheden die in een prioritair gebied samenwerken en een meer ondernemersgerichte aanpak willen hanteren, kunnen ondersteuning krijgen via het Programma

Ondernemingsplan-aanpak. Dit programma helpt hen bij de toepassing van deze aanpak. Daarnaast wordt er ingezet op grondmobiliteit met een actieve grondstrategie, inclusief onder andere wettelijke herverkaveling, de inzet van de Nationale Grondbank van LVVN voor landbouw en natuur en de inzet van de mogelijk nog op te richten Rijksgrondbank van VRO voor strategische aankopen van ruilgronden.

2. Verduurzaming moet lonen voor toekomstperspectief

De SER stelt dat om verduurzaming in de landbouwsector te stimuleren, het essentieel is dat duurzame keuzes financieel aantrekkelijk worden gemaakt. Dit vraagt volgens de SER om structurele meerprijzen voor duurzame producten, vergaande ketensamenwerking en de ontwikkeling van een pré-competitieve, bovenwettelijke standaard voor duurzame productie, waarbij de overheid een leidende rol kan spelen. De SER stelt vast dat er voldoende mogelijkheden zijn voor vergaande ketensamenwerking, maar dat het ontbreekt aan juiste begeleiding. Het kabinet ziet in lijn met het advies van de SER een belangrijke rol weggelegd voor de keten (producenten en afnemers) voor stimulering van producten van hoge kwaliteit en met hoge toegevoegde waarde. In het rapport staat aangegeven dat de keten graag het gesprek aangaat met de sector en de overheid en adviseert om als overheid deze gesprekken samen met de SER te gaan faciliteren. Als startpunt van deze gesprekken zou LVVN een duidelijk kader moeten bieden waarbinnen partijen afspraken kunnen maken. Het kabinet neemt hier graag het voortouw in.

De SER adviseert om samen met de sector en de keten de mogelijkheden voor een structurele meerprijs voor duurzame producten te onderzoeken. Hoewel deze aanbeveling nog nadere toelichting en verdere uitwerking vraagt, staat het kabinet hier positief tegenover. Hierbij zal rekening moeten worden gehouden met het mogelijke effect dat de kosten voor producten waaraan hogere eisen zijn gesteld, doorbelast kunnen worden naar de eindgebruiker van voedsel. Daarnaast zal worden verkend welke mogelijkheden er zijn in het kader van Uitgebreide Ketenverantwoordelijkheid (UKV) en of dit hierin kan worden meegenomen. Ook is het interessant om stakeholdersgesprekken te benutten voor een idee dat is ontstaan tijdens de onderhandelingen over het Landbouwakkoord: het ontwikkelen van een pré-competitieve, bovenwettelijke standaard voor duurzame productie. Zonder steun en sturing vanuit de overheid lijkt dit niet verder van de grond te komen. Ook dit kan interessant zijn door het te koppelen aan beloningen of heffingen, eventueel in de vorm van een UKV indien er boven/onder de standaard wordt geproduceerd. Door goede ketensamenwerking en het bieden van inzicht in de negatieve externaliteiten van de consumptie en productie van voedsel kunnen de maatschappelijke kosten worden verlaagd. Dit kan er daarmee voor zorgen dat een meerprijs niet direct zal leiden tot hogere voedselprijzen of kosten voor de overheid.

In de aanbevelingen wordt de link gelegd met doelsturing: de SER beveelt aan het ketenbeleid zo goed mogelijk te laten aansluiten op de invoering van doelsturing. Hierbij is het van belang om te komen tot een gestandaardiseerde manier van meten en communiceren. Het kabinet staat hier positief tegenover en zal hier de komende tijd samen met ketenpartijen, kennisinstellingen en de sector op inzetten. Dit is ook de basis om in samenwerking met de sector en keten keurmerken en

duurzaamheidsinspanningen beter vergelijkbaar te maken. Dit zal worden voortgezet onder het samenwerkingsverband van True Value Language.

Fiscaal kan een verschuiving plaatsvinden naar het belonen van duurzame investeringen, bijvoorbeeld via bestaande regelingen zoals de MIA/Vamil of toekomstige initiatieven zoals de Fiscale Investeringsreserve Landbouw (FIL). Milieuvriendelijke en emissiereducerende technieken in de veehouderij en de akkerbouw (zoals innovatieve stallen) worden vanaf 2027 extra ondersteund in de MIA/Vamil, via aanpassing van het aftrekpercentage waarvoor deze technieken in aanmerking komen en/of uitbreiding van de Milieulijst. Het budget van de MIA/Vamil wordt daarom uitgebreid met €5 mln. in 2027 en €10 mln. vanaf 2028.

Ook financiering speelt een belangrijke rol: het Investeringsfonds Duurzame Landbouw (IDL) en private initiatieven (zoals groene leningen) helpen boeren bij de omschakeling, mits gekoppeld aan gedegen plannen en cofinanciering. Het IDL, onderdeel van het Omschakelprogramma Duurzame Landbouw, maakt financiering tegen gunstige voorwaarden mogelijk. De regeling ondersteunt boeren die hun bedrijfsvoering via integrale om- en doorschakeling verduurzamen. De regeling is ontwikkeld in samenspraak met boeren en private financiers en speelt in op twee belangrijke obstakels die boeren ondervinden in de uitvoering van hun omschakelplannen:

- financiering door private partijen verloopt moeizaam. De voorgestelde verduurzaming wordt door banken vaak met een hoog risicoprofiel beoordeeld, omdat een ‘proof of concept’ ontbreekt;
- een inkomensdip tijdens en vlak na de omschakeling wegens het doen van investeringen, terwijl de opbrengsten van de afzet hier langere tijd bij achterblijven.

De financiële modaliteiten van het IDL zijn ingericht om deze twee obstakels te verkleinen. Zo is de rente laag (1% per jaar), de looptijd lang (12 jaar), de lening achtergesteld en is er een aflossingsvrijeperiode van maximaal 6 jaar. Deze modaliteiten zorgen ervoor dat boeren en zij-instromers makkelijker een boerenbedrijf kunnen omschakelen, mits daar een door een onafhankelijk beoordelingscommissie goedgekeurd omschakelplan en verplichte private cofinanciering onder liggen.

De SER verwijst ook naar borgstellingsregelingen. Tot januari 2026 hebben er plusmodules voor omschakeling en innovatie bestaan binnen het toenmalige Borgstellingskrediet voor de landbouw. Het ministerie van LVVN heeft deze modules uit de regeling gehaald, omdat hier nauwelijks gebruik van werd gemaakt. Het ligt daarom niet de voor hand om de regeling opnieuw uit te breiden. Het voorstel dat de SER doet voor een risicofonds sluit aan bij het voorstel voor een groene verzekering uit het in juni 2024 in opdracht van LVVN uitgevoerde haalbaarheidsonderzoek voor verduurzaming van plantaardige teelten door *Biodiversity in business*. Aangezien de overheid vanwege geldende Europese staatssteunkaders slechts in bepaalde gevallen kan bijdragen aan verzekeringen of private fondsen ter vermindering van bedrijfsrisico’s in de landbouw, is het aan sector- en eventueel andere private partijen om de mogelijkheden voor het (collectief) beperken van bedrijfsrisico’s bij omschakeling nader te verkennen.

Een positieve ontwikkeling is dat ook de private financieringsmarkt richting de voorgestelde financiële arrangementen beweegt. Zo heeft één van de Nederlandse

grootbanken drie miljard euro voor verduurzaming in de land- en tuinbouw beschikbaar gesteld. Eind 2025 was een derde van dit bedrag bij boeren uitgezet. Deze private middelen biedt de bank aan via leningen met een lagere rente en aantrekkelijkere voorwaarden voor boeren die willen extensiveren, omschakelen, innoveren, verplaatsen of stoppen. In de praktijk worden deze middelen met name ingezet voor grondaankoop. Vanuit een technisch oogpunt is het voor banken mogelijk om vrijwillig bestaande leningen beperkt af te waarderen. Tegelijkertijd wordt vanuit financieel toezicht (zowel richtsnoeren van toezichthouder ECB als van de Europese Bankenautoriteit EBA) aan banken meegegeven om hier terughoudend mee om te gaan, omdat (gedeeltelijke) schuldkwijtschelding tot strategisch gedrag/moral hazards kan leiden. Vrijwillige afschrijving is dus primair iets dat bij banken zelf ligt.

Om verduurzaming te kunnen laten lonen voor toekomstperspectief, wijst de SER ook op het belang van actief grondbeleid. De SER schaart zich achter de oproep van het NAJK: jonge, nieuwe en omschakelende agrariërs hebben grond nodig om hun bedrijf toe komstbestendig te kunnen ontwikkelen. De hoge grondprijzen belemmeren deze ontwikkeling. “Investeer daarom in een goed functionerende, publieke grondbank die recht doet aan gebiedsdoelen, faciliteer ruilverkaveling en zet in op langjarige, duurzame pachtconstructies”, beveelt de SER aan. Het principe van het voeren van een actiever grondbeleid ondersteunt het kabinet. Het staat opgenomen in het coalitieakkoord en vloeit ook voort uit de brief over de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof van 26 juni 2026. Het kabinet realiseert zich dat veel ondernemers door de zoneringsaanpak te maken krijgen met ingrijpende opgaven. Hiervoor wordt een faciliterend pakket ontwikkeld zodat ieder bedrijf de keuze houdt uit meerdere ontwikkelpaden: innoveren, omschakelen/extensiveren, verplaatsen en stoppen. Daarnaast wordt ingezet op grondmobiliteit met een actieve grondstrategie, inclusief o.a. wettelijke herverkaveling, de inzet van de Nationale Grondbank van LVVN voor landbouw en natuur en de inzet van de mogelijk nog op te richten Rijksgrondbank van VRO voor strategische aankopen van ruilgronden. De SER signaleert tevens dat een actievere rol omvangrijke uitvoeringstaken met zich meebrengt. Voor het versterken van de uitvoeringskracht heeft het kabinet incidenteel 100 miljoen gereserveerd, daarnaast voorziet het budget voor maatregelen ook in uitvoeringskosten.

Hierbij past echter wel de kanttekening dat de instrumenten die de SER noemt voor actief grondbeleid en verduurzaming door pacht voor jonge, nieuwe en omschakelende agrariërs, reeds bestaan. Probleem is echter dat stoppende ondernemers anticiperen op een hoge grondprijs en daarom niet willen verkopen aan het rijk of een grondbank. Het is de vraag of actief grondbeleid als oplossing kan dienen voor een te hoge grondprijs; het risico bestaat dat dit de prijs nog verder gaat opdrijven.

Het kabinet deelt met de SER de wens om vanuit milieuoverwegingen ongewenst gebruik van landbouwgronden te voorkomen, zoals grootschalige omzetting van grasland in teelten met (veel) meer emissies naar lucht, bodem en water. De Omgevingswet biedt hiervoor de basis. Medeoverheden worden met actieve ondersteuning en gerichte communicatie versterkt in het actief inzetten van de instrumenten uit de Omgevingswet. Daarnaast is er in het kader van de Taskforce LNS aanvullend mest- en gewasbeschermingsbeleid in ontwikkeling dat bijdraagt aan het voorkomen van ongewenste veranderingen in grondgebruik. De combinatie van uitvoering van het bestaande omgevingsbeleid met de invoering van aanvullend beleid

zal voldoende zijn om ongewenst gebruik van landbouwgronden op risicovolle plekken te voorkomen of te minimaliseren.

De SER adviseert eveneens meer prioriteit te geven aan de betalingen voor ecoregelingen en groene diensten in het kader van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) en merkt op dat het GLB een belangrijke bouwsteen is voor de verdere transitie. Het kabinet investeert, in lijn met de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof (LNS) structureel in agrarisch natuurbeheer. De opgave van de taskforce is voor het kabinet tevens een belangrijke bouwsteen voor het vormgeven van het GLB in de aankomende periode, want het kabinet onderschrijft het belang van doelgerichte betalingen, zoals de eco-regeling en het ANLb in het huidige en toekomstige GLB. Het kabinet beschouwt dit als een speerpunt in het nieuwe Nationale en Regionale Partnerschapsplan (NRPP), waar het nieuwe GLB een onderdeel van zal zijn.

3. <u>Zet in op daadkracht voor innoveren, leren en een vitaal platteland</u>

Het advies stelt dat ontwikkelruimte en het op orde brengen van de juiste condities voor (keten)innovaties nodig zijn, inclusief de versterking van een leercultuur in de sector in afstemming met het (groene) onderwijs en een goed functionerende arbeidsmarkt. Daarnaast vindt de SER het belangrijk om werk te (blijven) maken van het behoud van vitale gemeenschappen. Het kabinet onderschrijft dit en zet daarom in op hernieuwde samenwerking met o.a. medeoverheden, boeren, andere ondernemers, maatschappelijke organisaties en ketenpartijen. De ondersteuning van agrarische ondernemers bij de verschillende voorziene ontwikkelrichtingen heeft een centrale plaats in de kabinetsaanpak. De ontwikkelrichtingen zijn in lijn met het SER-advies: innoveren, extensiveren, omschakelen, verplaatsen of beëindiging.

In de Kamerbrief 'Weer ruimte voor boer, natuur en bouw' wordt beschreven dat in het plan van de Taskforce LNS €100 miljoen is gereserveerd voor het versterken van uitvoeringskracht. Om de leefbaarheid van het platteland tijdens de landbouwtransitie van de komende jaren te behouden en te versterken, investeert het kabinet in een sociaal en economisch sterk platteland; hiervoor is eveneens 100 miljoen euro gereserveerd. Dat gebeurt via een landsbreed actieprogramma en door een regiospecifiek sociaaleconomisch investeringsprogramma. Verder zijn er middelen gereserveerd voor gebiedsgerichte processen, natuur en grond. Daarnaast reserveert het kabinet middelen voor jonge boeren, PAS-melders, agrarisch natuurbeheer en sociaaleconomische versterking van het platteland. Het kabinet kiest welbewust voor een gebiedsgerichte aanpak, waarbij het Rijk de kaders schetst (wat kan waar nog wel/niet meer?), maar de verdere invulling wordt met provincies, gemeenten én maatschappelijke partijen uitgewerkt. Er is daarbinnen veel ruimte voor het maken van eigen keuzes en voor betrokkenheid van boeren en burgers bij de specifieke gebiedsontwikkelingen. Juist ook met het oog op het versterken en behouden van gemeenschappen. Daarmee erkent het kabinet dat de transitie niet alleen een emissie- en natuurvraagstuk is, maar potentieel ingrijpt in ondernemingen, gezinnen en regionale gemeenschappen. In dit verband is het ook relevant te verwijzen naar de 200 miljoen euro die in het coalitieakkoord is gereserveerd voor de vorming van een gemeenschapsfonds.

De SER adviseert het kabinet om toekomstgerichte, innovatieve en kleinschalige landbouw en lokale voedselinitiatieven te steunen in cofinanciering met bedrijven en

burgers. Gelukkig zijn er al veel van zulke lokale, kleinschalige en unieke initiatieven. In een aantal gevallen is sprake van een concept dat op meerdere plekken in het land actief is – denk aan Herenboeren en Land van Ons. Wat deze initiatieven bindt, is dat zij vaak tegen de stroom in hun weg moeten vinden. Wet- en regelgeving voor agrarisch ondernemers is voornamelijk gericht op gangbare landbouw en grotere schaal. Dus de initiatieven die het 'overleven' doen dat vaak ondanks beleid in plaats van dankzij. En daar trekken wij lering uit. Daarom is het ministerie met medeoverheden en ondernemers in gebieden nadrukkelijk op zoek naar manieren om dit soort initiatieven te stimuleren en ondersteunen, zoals het kabinet dat nu bijvoorbeeld doet in het Nationaal Groeifondsprogramma Regeneratieve Landbouw.

Interessant en kansrijk vindt het kabinet ook initiatieven die van de grond komen in verschillende regio's en zich bundelen onder de noemer 'maatschappelijke landbouw'. Juist omdat ze in feite laten zien hoe de toekomst van (ondernemerschap in) het landelijk gebied eruit kan zien, met behoud van verdienvermogen voor boeren binnen ecologische grenzen en met een sterke(re) verbinding tussen burgers en boeren. Regeldruk kan daarbij een barrière vormen om nieuwe initiatieven te ontplooien. Daarom wordt verkend hoe dit vraagstuk kan worden opgepakt binnen het actieprogramma Sterk Platteland.

In het Groenpact werken we samen met het werkveld en het onderwijs aan de toekomst van werkenden in de groene sectoren. Het blijven investeren in het leerecosysteem is randvoorwaardelijk voor 'daadkracht voor innoveren, leren en een vitaal platteland' en maakt Nederland onderscheidend ten opzichte van de rest van de wereld. Zo zorgen we al jaren voor voldoende kwalitatieve mensen voor de steeds veranderende maatschappelijke en sectorale opgaven waar we voor staan. Leren is nooit klaar. Het kabinet blijft daarom vol inzetten op praktijkonderzoek en onderwijsinnovatie en we ondersteunen coalities tussen groenpact partners op het gebied van cruciale thema's voor het kennis- en innovatiebeleid, zoals robotisering (innovatieprogramma robots naar de boerenpraktijk) en AI (Actieprogramma Digitalisering), ondernemerschap, en op innovatieve ontwikkelingen zoals doelsturing, weerbare teelten, regeneratieve landbouwpraktijken en biotechnologie. Deze kunnen leiden tot nieuwe verdienmodellen en perspectief. Het kabinet biedt daarbij o.a. extra experimenteerlocaties (fieldlabs). Het kabinet zet nadrukkelijk in op zowel technische- als sociale innovatie, leren is immers mensenwerk. Dit doet het kabinet in verbinding met de taskforces LNS en TWV, het missiegedreven innovatiebeleid, de in ontwikkeling zijnde Agrifood Innovatieagenda en de kabinetsbrede talentstrategie.

4. <u>Werk samen aan een duurzame toekomst</u>

Een van de meest vergaande aanbevelingen die de SER doet, is het oprichten van een nieuwe publiek-private organisatie. Een dergelijke organisatie moet volgens het advies "een stabiel platform bieden voor sectoroverstijgende innovatie en gezamenlijke leerprocessen, de uitvoeringskracht op het agrarische bedrijf versterken, verder werken aan het beheer van de data-infrastructuur en oplossingen aandragen voor de invulling van duurzaamheidsvraagstukken voor de land- en tuinbouw en het landelijk gebied". De SER adviseert een publiek-private organisatievorm te geven via het inrichten van een voorbereidingsgroep. Op korte termijn adviseert de SER om samenwerking te versterken via een overlegtafel voor strategische dialoog.

Met alle opgaven die in de komende jaren op de landbouwsector afkomen ziet het kabinet een behoefte om de uitvoeringskracht in de landbouwsector te versterken. In het coalitieakkoord heeft het kabinet daarom aangekondigd om te starten met het oprichten van een 'productschap 2.0'. Tegelijkertijd blijkt ook uit het advies van de SER dat er nog geen eenduidig beeld bestaat van wat een dergelijke publiek-private organisatie moet gaan doen, hoe zich dat verhoudt tot het bestaande uitvoeringslandschap en tot de vereenvoudiging die met Slagvaardige Overheid wordt beoogd. Het advies van de SER om een voorbereidingswerkgroep in te stellen wil het kabinet graag benutten om eerst een verkenner aan te stellen. De verkenner zal in gesprek met de sector, maatschappelijke organisaties en mijn ministerie vaststellen waar uitvoeringskracht wordt gemist, of een publiek-private organisatie het juiste instrument is om die uitvoeringskracht te versterken en welke voorwaarden dat aan een dergelijke organisatie stelt.

De vaste commissie voor Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur heeft mij 5 november jl. verzocht in deze kabinetsreactie op het SER-advies ook een aantal vragen te beantwoorden over de nieuwe publiek-private organisatie. De beantwoording van deze vragen loopt vooruit op de opdracht aan de verkenner. Ik zal uw Kamer op de hoogte houden van de resultaten die de verkenner zal opleveren en in dat vervolg ook de vragen van de Vaste Commissie betrekken.

Tot slot

Bij de toekomst van ons agrosysteem gaat het niet alleen over productie, natuur of ruimtelijke ordening, schrijft de heer Putters in zijn voorwoord bij het advies, maar ook over werk, inkomen, ondernemerschap, sociale samenhang, regionale economie en vertrouwen in instituties. In het advies is de SER er naar mijn mening in geslaagd deze thema's in de volle breedte bij elkaar te brengen en van een samenhangend perspectief te voorzien. Het kabinet sluit zich van harte aan bij de waarneming van de SER-voorzitter dat het debat over landbouw de afgelopen jaren vaak scherp en gepolariseerd was. "Natuur tegenover economie, overheid tegenover ondernemer, korte termijn tegenover lange termijn. Dit advies laat zien dat die tegenstellingen niet het vertrekpunt hoeven te zijn. Sterker nog, we zijn in staat bruggen te bouwen." Dit SER-advies legt hiervoor een stevig fundament, waarop het kabinet graag verder bouwt.

Jaimi van Essen
Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur